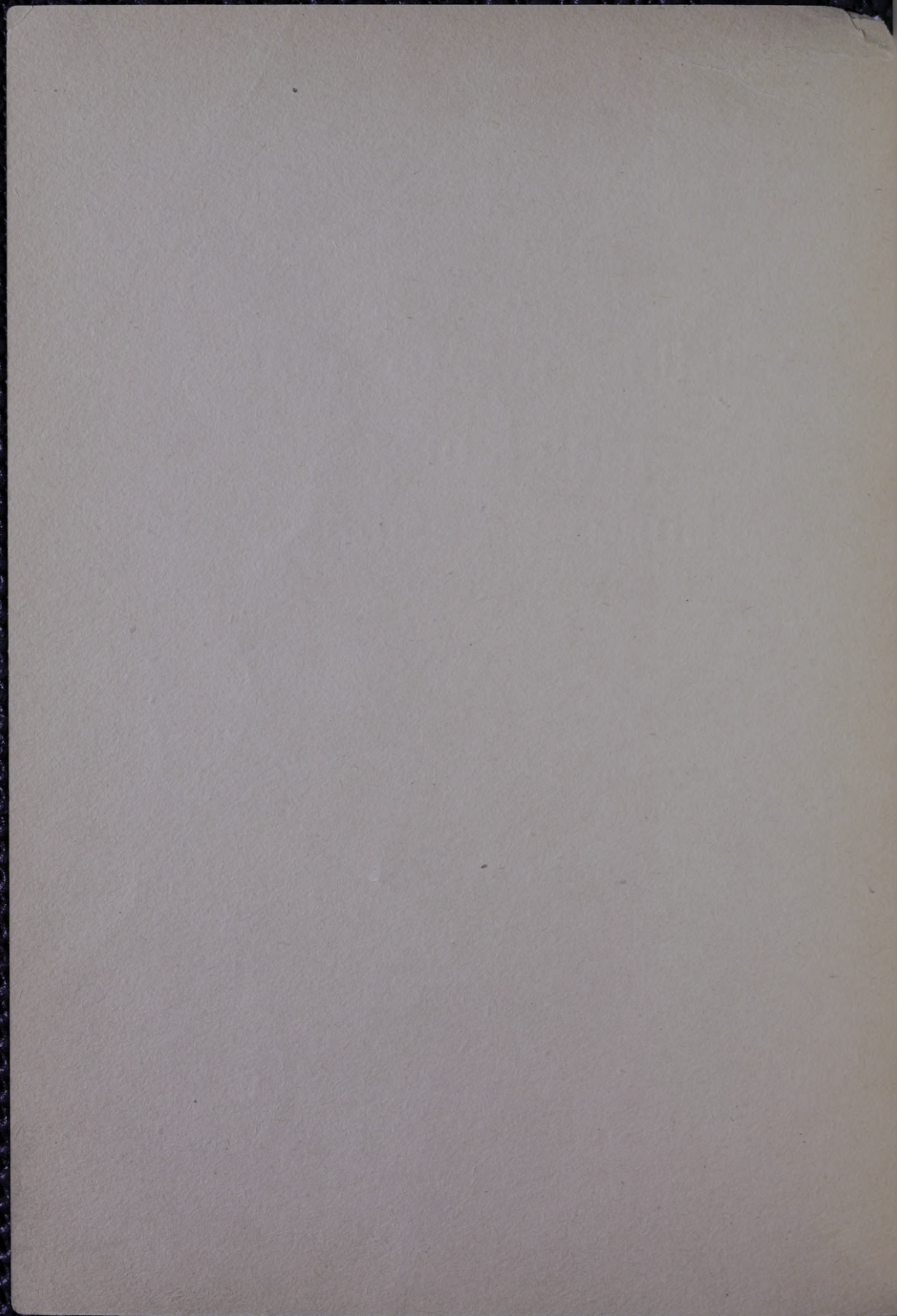

34
L 2164

Priv.-doc. Voldemārs Kalniņš

**Saistību mantošanas
jautājums
romiešu tiesībās**

1 9 4 0

L 34 y
264 ✓

Novilkums no „Jurists”
Nr. 1 1940. g.

Duše
L
34

Priv.-doc. Voldemārs Kalniņš

Saistību mantošanas
jautājums
romiešu tiesībās

Rīgā, 1940

Vīnā Lāča Latv. PSR
Valsts bibliotēka

66—~~72.831~~

0309069611

A/S „ROTA” III spiestuve,
Rīgā, Elizabetes ielā 83/85

I. Prasību (bet ne pašu saistību) pāreja. Mantojuma universalās sukcesijas gadījumos bieži runā par saistību pāreju, bet tāds izteiciens romiešu tiesībās nav gluži pareizs. Avotu tekstos nekur nav teikts, ka pāriet pašas saistības (obligationes), bet gan tikai viņu prasības (actiones). Formali tā ir liela izšķirība, jo obligatio nozīmē pašu saistības tiesību (ius), bet actio viņas procesualo realizēšanas iespēju. Pie romiešiem, pretēji mūsu laiku tiesībām, prasībai bija primāra nozīme. Ja kādam piederēja materiāla tiesība, bet nebija actio, tad viņš to tiesas ceļā nevarēja aizstāvēt. Saistību mantošanas gadījumā pārgāja uz mantnieku tikai prasība (actio), bet ne pati tiesība (ius). *Gaius*, inst. IV, 112... actiones, quae in aliquem aut ipso iure competunt aut a praetore dantur, etiam in heredem aeque competunt aut dari solent... sed heredi... huiusmodi actiones competunt.*) Vēl skaidrāki šo prasību pāreju apraksta *Ulpianus* D. 36, 1, 1, 9... transire ad eum ipso iure actiones. Tāpat arī citi romiešu juristi raksta par prasību, bet nevis par pašu saistību pāreju. Šis princips redzams ne tikai mantošanā, bet arī citos saistību pārejas veidos, piemēram, cesijas (cessio) gadījumos, kad

* competunt = conpetunt (šai tekstā divejādi rakstīts).

pāreja notiek starp dzīviem. (*Modestinus*, D. 46, 3, 76: *actiones... cessae sint*.)

Mantošanā šī prasību pāreja izteicas divējādi: 1) kad mantnieks to iegūst sev par labu kā prasījumu¹ pret citām personām, 2) kad mantniekam tā jāizpilda kā parāds citai personai par labu. Pirmā gadījumā uz mantnieku pāriet kreditora stāvoklis, otrā gadījumā — pāriet debitora stāvoklis. Citiem vārdiem sakot, prasības var ietilpt mantojumā gan kā aktīvs, gan kā pasīvs. Arī terminoloģija avotos norāda uz šo divējādo prasību pāreju. Proti, izteiciens «*heredi competit*» apzīmē kreditora stāvokļa jeb prasījuma pāreju, turpretim «*in heredem competit*» norāda uz debitora stāvokļa jeb parāda pāreju. Vārda «*competere*» vietā saka arī «*dare*».

Tomēr visām saistību prasībām nav vienāds liktenis mantošanā. Dažas no tām ir avotos atzītas par pilnīgi nemantojamām, it sevišķi pasīvā jeb parādnieka izteiksmē. *Gaius*, inst. IV, 112: *Non omnes autem actiones... in heredem aequè competunt aut dari solent*. Šādai dažu saistību prasību nemantojamībai ir vēsturisks pamats, par ko runāsim vēlāk. Tagad mēģināsim avotu tekstos saskatīt kādus vispārējus principus saistību prasību mantoša-

¹ *Bumanis*, Civilt. terminoloģijas vārdn. Rīgā, 1957. skat. prasījums (*Forderung*), atšķirībā no prasības jeb sūdzības — *actio*.

nā, vismaz vēlākā attīstības laikā. Raksturīgi, ka prasību mantošana kļūst arvien plašāka romiešu tiesību pēdējos periodos, tāpēc var runāt tikai par vispārējiem principiem, kas pielaiž arī izņēmumus. Šai ziņā mums jāšķiro deliktu saistības (obligationes ex delicto) no kontraktu saistībām (obligationes ex contractu). Pirmā gadījumā prasības mantojamas tikai aktīvā izteiksmē, bet pasīvā nepāriet uz mantiniekiem. Turpretim otrā gadījumā mantošana notiek aktīvā un pasīvā izteiksmē. Bet pēc litis contestatio akta procesā visāda veida prasības kļūst mantojamas.

II. Deliktu saistību prasības — aktīvā izteiksmē pāriet, bet pasīvā nepāriet. Šādu principu, jau tieši formulētu, atrodam vēlākā laika romiešu tiesību avotos. *Gaius* (II. g. s. pēc Kr.) inst. IV, 112 raksta: est enim certissima iuris regula ex maleficiis² poenales actiones in heredem nec competere nec dari solere, velut furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriae. sed heredi... dem (videlicet actoris) huiusmodi actiones competunt nec denegantur, excepta iniuriarum actione et si qua alia similis inveniatur actio. Šeit skaidri pateikts, ka deliktu prasības piekrīt tikai par labu mantiniekam (heredi), bet tās nevar vērst pret manti-

² ex maleficiis = ex delictis (sal. *Gaius*, inst. III, 88, 182—225 IV, 89 u. c.).

nieku (in heredem). Tas nozīmē, ka mantinieks var prasīt tādu kaitējumu atlīdzību, ko citas personas savā laikā nodarījušas nomirējam, bet viņam nav jāatbild par tiem kaitējumiem, ko nomirējs kādreiz nodarījis citām personām. Citādi sakot, minētās prasības (actiones poenales) pāriet tikai aktivā izteiksmē kā prasījumi, bet ne kā parādi pasīvā izteiksmē. Raksturīgi, ka Gaius šo formulu uzskata par noteiktu tiesību principu (certissima iuris regula), kas tanī laikā vispārīgi atzīts, kaut gan iespējami arī izņēmumi. Tā tad šis vispārējais princips jau tiesībās pastāv, bet Gaius tikai izsaka to formulā. Šim atzinumam ir bijis liels iespaids uz vēlākā laika jurisprudenci. Tos pašus vārdus gandrīz burtiski atkārtoti Justiniana institūcijas (6. g. s. pēc Kr.). Inst. IV, 12, 1: est enim certissima iuris regula ex maleficiis poenales actiones in heredem non competere, veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriae. sed heredibus huiusmodi actiones competunt nec denegantur, excepta iniuriarum actione et si qua alia similis inveniatur. Šeit redzam, ka arī romiešu tiesību pēdējā posmā šis princips ir pilnīgi atzīts. Proti, deliktu prasījumi pāriet uz mantiniekiem, bet parādi nepāriet. Pasīvā izteiksmē šis princips ir ļoti noteikts, jo deliktu parādi skaitas nemantojami un neviens izņēmums nav minēts. Turpretim aktivā izteiksmē pastāv gan vispārējs princips, ka prasījumi pāriet uz

mantinieku, bet pielaiž arī dažus izņēmumus, proti, actio iniuriarum un citas līdzīgas prasības tomēr nepāriet³. Tā tad šīs prasības nav mantojamas ne pasīvā, ne aktīvā izteiksmē. Iespējams, ka šeit vēl izteicas pirmatnējās saistību nemantojamības atlieka. Izskaidrojums laikam meklējams pārāk personiskā raksturā, jo apvainojums (iniuria) ir abpusēji stingri personisks.

Minētos principus deliktu prasību mantošanā atrodam arī digestu fragmentos. Tur tie gan nav izteikti vispārīgas formulas veidā, bet norādīti katras atsevišķas prasības gadījumā. *Ulpianus* (miris 228. g. pēc Kr.) par actio legis Aquiliae D. 9, 2, 23, 8 raksta: Hanc actionem et heredi ceterisque successoribus⁴ dari constat: sed in heredem vel ceteros⁵ haec actio non dabitur, cum sit poenalis. Šī ir deliktu prasība, jo vērsta uz kaitējuma atļidzību, tāpēc actio legis Aquiliae ir mantojama tikai aktīvā izteiksmē, bet pasīvā nepāriet uz mantiniekiem. Šai gadījumā mantiniekam nav jāatbild par nomirēja delikvento rīcību, bet viņš

³ Literatūrā šīs prasības sauc arī actiones vindictam spirantes (*Schirmer*, Handbuch d. R. R., S. 11; *Muehlenbruch*, Lehrb. d. Pand. R. S. 201.; u. c. sal. D. 57, 6, 2, 4.

⁴ un ⁵ Just. (Longo). Pēc Longo pētījuma — vārdus «ceterisque successoribus» un «vel ceteros» nav lietojis *Ulpianus*, bet tie ierakstīti vēlāk imp. Justiniana laikā (6. g. s. pēc Kr.). Skat. piezīmi pie minētā teksta fragmenta Digestu jaunākos izdevumos.

var gan prasīt zaudējumu atlīdzību, ko citas personas nodarījušas nomirēja mantai. Tāpat *Ulpianus* raksta arī *actio de servo corrupto* gadījumā D. 11, 3, 13, pr.: *Haec actio... heredi, ceterisque successoribus*⁶ *competit, in heredem non dabitur, quia poenalis est.* Šai specialā prasībā, kas paredz kaitējuma atlīdzību par otram piederoša verga pavadināšanu uz ļaunu, izteicas atkal minētais princips. Proti, *actio de servo corrupto* ir mantojama tikai aktivā izteiksmē, bet pasīvā nepāriet. Kādā citā fragmentā *Ulpianus* D. 47, 1, 1, pr. aizrāda prasības *actio furti-nemantojamību*: *civilis constitutio est poenalibus actionibus heredes non teneri, nec ceteros quidem successores*⁷ *idcirco nec furti conveniri possunt.* Šai gadījumā *Ulpianus* paskaidro, ka minētā prasība pasīvā izteiksmē nepāriet uz mantiniekiem (*heredes non teneri*). Bez tam viņš vēl aizrāda, ka tāds princips vispāri pastāv civilās tiesībās līdzīgu prasību gadījumos. Par vēl specialāku prasību — *actio arborum furtim caesarum* raksta *Ulpianus* D. 47, 7, 7, 6: *haec actio etiamsi poenalis sit, perpetua est. sed adversus*⁸ *heredem non datur: heredi ce-*

⁶ Just. (Longo).

⁷ Just. (Longo).

⁸ Šai (un vēl vienā sk. tālāk) gadījumā *Ulpianus* lieto izteicienu «*adversus heredem*», bet visur citur «*in heredem*».

terisque successoribus⁹ dabitur. Šī prasība par koku zaru apciršanu nav vērsama pret apcirtēja mantinieku, bet no citiem apcirtējiem koka īpašnieka mantinieks var prasīt atlīdzību. Tāpat arī actio vi bonorum raptorum gadījumā *Ulpianus* divos fragmentos izsakas D. 47, 8, 2, 27: Haec actio heredi, ceterisque successoribus¹⁰ dabitur, adversus¹¹ heredes autem, vel ceteros successores¹² non dabitur, quia poenalis actio in eos non datur. To pašu domu minētais autors izteicis arī citā fragmentā D. 47, 8, 4, 16: Quae de heredibus, ceterisque successoribus¹³ in vi bonorum raptorum actione diximus et hic erunt repetita. Tā tad gluži līdzīgā terminoloģijā izteikts deliktu prasību pārejas princips arī šai laupīšanas jeb rupjas varas lietošanas gadījumā. Par actio rationibus distrahendis raksta *Ulpianus* D. 27, 3, 1, 25: hanc actionem sciendum est perpetuam esse et heredi, similibusque personis¹⁴ dari ex eo quod vivo pupillo captum est: sed in heredem, ceterosque successores¹⁵ non dabitur quia poenalis est. Šeit paskaidrots, ka arī prasība, kas izceļas no aizbildņa delikventās rīcības, ir padota tiem

⁹ Just. (Longo).

¹⁰ Just. (Longo).

¹¹ Arī šai gadījumā *Ulpianus* lieto izteicienu «adversus heredem», bet visur citur «in heredem».

¹² un ¹³ Just. (Longo).

¹⁴ un ¹⁵ Just. (Longo).

pašiem mantošanas noteikumiem, kā visas citas deliktu prasības. Tā joprojām, analizējot tekstos atsevišķas deliktu prasības (actiones), mēs visur atrodam minētos principus: viņas ir mantojamas aktivā izteiksmē, bet nemantojamas pasīvā. Jautājumā par actio de effusis et deiectis paskaidro *Ulpianus* D. 9, 3, 5, 5: Haec autem actio, quae competit de effusis et deiectis, perpetua est et heredi competit, in heredem vero non datur. D. 9, 3, 5, 13: Ista autem actio popularis est et heredi, similibusque¹⁶ competit, in heredes autem non competit, quia poenalis est. Vēl *Ulpianus* aizrāda uz kādu prasību, kas radusies pretora tiesībās (si quis dolo malo fecerit, quo minus quis possessionem sit)¹⁷ — arī šeit sukcesija norit pēc tiem pašiem minētiem principiem, D. 43, 4, 1, 8: Hanc actionem excepta legatorum missione intra annum competere et non postea sciendum est, cum sit poenalis, nec in heredes, similesque personas¹⁸ dabitur, nisi in id quod ad eas pervenit: sed heredi, similibusque perscris¹⁹ dabitur. Mēs redzam, ka *Ulpianus* daudz raksti-

¹⁶ Just. (Longo).

¹⁷ Lenel, Das edictum perpetuum, Leipzig, 1927. S. 424. § 216. Ait praetor: Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo eiusve cuius ea iurisdictio fuit, quae mea est, in possessionem bonorum sit, in eum in factum iudicium, quanti ea res erit, ob quam in possessionem minus erit, dabo.

¹⁸ un ¹⁹ Just. (Longo).

jis šai jautājumā, izceļot visur minētos principus. Pirms viņa arī jurists *Maecianus* (II. g. s. pēc Kr.) kādā fragmentā, D. 35, 2, 32, pr., raksta: *Poenales actiones sive legitimae sive honorariae exceptis popularibus in bonis acteris non ideo minus computandae sunt, quia morte reorum intercidere possunt. e contrario autem eadem actiones nihil bonis rei defuncto eo detrahunt.* Tāpat jurists *Gaius* savā darbā ad edictum provinciale vēlreiz apliecina deliktu parādu nemantojamību D. 50, 17, 111, 1: *In heredem non solent actiones transire, quae poenales sunt ex maleficio, veluti furti, damni iniuriae, vi bonorum raptorum, iniuriarum.*

Šai analizē konstatējam, ka laikmetā pēc Kristus deliktu prasību mantošana norit pēc noteiktiem principiem: aktīvā izteiksmē pāriet uz mantiniekiem, bet pasīvā izteiksmē nepāriet. Par agrākiem laikmeitiem avoti klusē un tiešu ziņu nav. Jāpiezīmē, ka juristu tekstos minētā prasījumu pāreja attiecas uz mantiniekiem (*heredibus*), bet ne uz citiem pēcnācējiem (*ceteris successoribus*), jo pēdējie vārdi, kā redzējām, bija visās vietās vēlākā laika interpolācija.

III. Kontraktu saistību prasības — pāriet aktīvā un arī pasīvā izteiksmē. Par romiešu tiesību pirmsākumiem avotos trūkst ziņu, bet vēlākā laika teksti liecina, ka kontraktu saistību pāreja

principā pastāv gan aktivā, gan pasivā. Dažos tekstū fragmentos ir pieminēti izņēmumi no šo prasību mantojamības principa. Tomēr vispārīgi kontraktu prasību pāreja pastāv. *Gaius* (II. g. s. pēc Kr.) *Inst. IV, 113* raksta: *Aliquando tamen etiam ex contractu actio neque heredi neque in heredem competit. nam adstipulatoris heres non habet actionem. sed et sponsoris et fidepromissoris heres non tenetur.* Šeit *Gaius*, lietojot vārdu «*aliquando*» (kādreiz, senāk, kaut kad), aizrāda uz kontraktu prasību nemantojamību senatnē un uz izņēmumiem vēl tagad no vispārējā kontraktu prasību mantojamības principa. Tā tad viņš pieņem, ka pats princips pastāv — kontraktu saistību parādi un prasījumi var pāriet uz mantiniekiem. *Justiniāna* institūcijas (VI. g. s. pēc Kr.) gandrīz burtiski atkārtō šos pašus *Gaija* vārdus. *Inst. IV, 12, 1*: *aliquando tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit, cum testator dolose versatus sit et ad heredem eius nihil ex eo dolo pervenerit.*

Parādu mantojamību apliecina arī *Cicero* (106.—43. g. pirms Kr.), salīdzinot sabiedrības līgumu (*societas*) ar mantojumu (*hereditas*) — *Pro Roscio Comoedo 18, 55*: *Ut heres sibi soli. non coheredibus petit, sic socius sibi soli non sociis petit; et quem ad modum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit, heres ex ea parte, qua here-*

ditatem adiit, socius ex ea, qua societatem coiit. Šeit Cicero uzskata mantojumu kā jēdzianu, kas satur parādus. Vārds «dissolvere» norāda uz kontraktu saistībām²¹.

Vispār vēlākā laika romiešu tiesībās valda parādu mantojamības princips. *Ulpianus* (III. g. s. pēc Kr.), rakstīdams par sukcesoro ediktu, piemin kreditorus, kas ieinteresēti mantojuma sastāva noskaidrošanā. D. 38, 9, 1, pr.: *Successorium edictum idcirco propositum est, ne bona hereditaria vacua sine domino diutius iacereat et creditoribus longior mora fieret. e re igitur praetor putavit praestituere tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, et dare inter eos successionem, ut maturius possint creditores scire, utrum habeant, cum quo congrediantur, an vero bona vacantia fisco sint delata, an potius ad possessionem bonorum procedere debeant, quasi sine successore defuncto.* Mums ir pamats pieņemt, ka šajā fragmentā domātas tikai kontraktu saistības, jo *Ulpianus* savos citos rakstos nepārprotami noliedz deliktu parādu mantojamību²², kā mēs to redzējām iepriekšējā nodaļā.

²⁰. Teksts ņemts no *Caqueray*, G. de, *Explic. d. passages d. droit privé contenus dans les oeuvres de Cicéron*, Paris, 1857, p. 177.

²¹. *Heumann-Seckel*, *Handlexikon Z. d. Quellen d. röm. R. (dissolvere)*.

²² *Sal.* D. 9, 2, 23, 8; D. 11, 3, 13, pr.; D. 47, 7, 7, 6; D. 47, 8, 2, 27; D. 47, 8, 4, 16; D. 27, 3, 1, 23; D. 9, 3, 5, 5, D. 9, 3, 5, 13; D. 43, 4, 1, 8.

Tā tad vēlākā laika avoti liecina par kontraktu prasību mantošanu aktivā un pasīvā izteiksmē. Par romiešu tiesību pirmsākumiem mums ļoti maz ziņu, tomēr varam spriest, ka senatnē kontraktu prasības nav bijušas mantojamas. Mantojuma sadalīšanas prasība (*actio familiae erciscundae*), kas minēta XII tab. likumos, nesatur prasījumus un parādus — nomina. *Julianus* (II. g. s. pirmā puse pēc Kr.) D. 10, 2, 51, 1: nam quaedam veniunt in hereditatis petitionem, quae in familiae erciscundae iudicio non deducuntur: veluti si ego debitor hereditarius sim, iudicio familiae erciscundae non consequeris id quod defuncto debui, per hereditatis petitionem consequeris. *Ulpianus* (III. g. s. pēc Kr.) D. 10, 2, 2, 5: In hoc iudicium etsi nomina non veniunt. *Paulus* (III. g. s. pēc Kr.) D. 10, 2, 25, 1: quemadmodum cessat familiae erciscundae iudicium, cum nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt. Šie autori gan liecina, ka *actio familiae erciscundae* nesatur parādus un prasījumus, bet viņi nenoliedz prasību pareju. Gluži otrādi, *Julianus* skaidri pasaka, ka debitor hereditarius atbild uz hereditatis petitionem pamata. Tāpat arī *Ulpianus*, kā augstāk redzējām, runā par kontraktu prasību mantošanu. Ir iespējams, ka tanī laikā, kad radās *actio familiae erciscundae*, kontraktu prasības vēl nebija kļuvušas mantojamas, bet pēc Kristus laikmetā nav

šaubu par viņu mantojamību. Šādas senas vēsturiskas atliekas ir ļoti raksturīgas romiešu tiesību attīstībai.

Kontraktu prasību mantošanu vēl varētu apšaubīt arī uz cita argumenta pamata. Augstāk minējām Gaija pievestos izņēmumus. Proti, parādi no diviem verbalkontraktiem (sponsio un fidepromissio) nepāriet uz mantiniekiem. Tāpēc paceļas jautājums — vai vispār kontraktu prasības ir mantojamas? *Gaius*, Inst. III. 120. Praeterea sponsoris et fidepromissoris heres non tenetur, nisi si de peregrino fidepromissore quaeramus et alio iure civitas eius utatur; fideiussoris autem etiam heres tenetur. Turpat IV, 113: ...sed sponsoris et fidepromissoris heres non tenetur. Šos nemantojamības gadījumus Gaius min kā izņēmumus no vispārējā mantojamības principa. Bez tam viņš vēl paskaidro, ka prasība no fideiussio (cita verbalkontraktu forma) ir mantojama (fideiussoris autem etiam heres tenetur). Tāpēc nav pamata apšaubīt vispār kontraktu prasību mantojamību, kaut arī pastāv šie divi izņēmumi. Varbūt tie ir vēsturiska atlieka no senatnes, kad saistības vēl principā nepārgāja uz mantiniekiem. Beidzot Justinians pasludināja arī šos izņēmumus par mantojamiem. Imp. *Justinianus*, C. 8, 37, 15, pr.: Si quis sponderat insulam, cum moriebatur, aedificare stipulatori, impossibilis veteribus videbatur huiusmodi stipulatio. sed

nobis sensum contrahentium discutientibus veri simile esse videtur hoc inter eos actum, ut incipiat quidem contra morientem obligatio, immineat autem heredibus eius, donec ad effectum perducatur. C. 8 37, 15, 1: sancimus itaque, si quid tale evenerit, heredes teneri, ut factum, quod mortis tempore facere promisit, hoc heredes eius adimpleant quasi speciali heredis mentione habita, licet hoc minime fuerit expressum. Tā tad romiešu tiesību attīstības noslēguma posmā, kļūst mantojamas arī tādas kontraktu prasības, kuras klasiskā laikmetā vēl kā izņēmums nepārgāja uz mantiniekiem. Citiem vārdiem sakot, saimnieciskā apgrozība un kreditoru intereses uzvarēja seno vēsturisko nemantojamību.

Salīdzinot deliktu un kontraktu saistības avotos no mantojamības viedokļa, redzam, ka prasību pāreja uz mantiniekiem attīstījusies pirmā gadījumā šaurāki, bet otrā plašāki. Varbūt tas izskaidrojams pa daļai ar lielāku saimnieciskās apgrozības interesi par kontraktu saistībām, pa daļai ar seno tiesību sakrālo formu īpatnībām. Par to avotos noteiktu ziņu trūkst. Tomēr, cik teksts vērojams, mums ir pamats domāt, ka pašos pirmsākumos deliktu un kontraktu saistības nav bijušas mantojamas. Turpretim laikmetā pēc Kristus mēs atrodam jau izveidotus augšminētos prasību mantošanas principus, kurus Justinians

savā likumdošanā vēl vairāk nostiprināja, atceldams dažus izņēmumus.

IV. Visas saistību prasības kļūst mantojamas pēc *litiscontestatio* akta procesā. Visas nemantojamas prasības kļūst mantojamas, ja, nomirējam vēl dzīvam esot, ir ievadītas tiesā. Šī īpašība iestājas tikai ar procesa pirmās stadijas (in iure) beigu momentu — *litiscontestatio* (strīda apliecinājumu)²³. Romiešu jurists *Callistratus* (II. g. s. beigās un III. g. s. sāk. pēc Kr.) D. 44, 7, 59 (58) raksta: *Sciendum est ex omnibus causis lites contestatas et in heredem similesque personas transire*. Tāpat *Gaius* (II. g. s. pēc Kr.) D. 50, 17, 139, pr.: *Omnes actiones, quae morte aut tempore pereunt, semel inclusae iudicio salvae permanent*. Izteiciens «*inclusae iudicio*» nozīmē procesa otrās stadijas (*iudicium*) sākumu. Tā tad pirmā stadija (in iure), kas beidzas ar *litiscontestatio*, ir jau notikusi. To pašu apliecina arī *Paulus* (II. g. s. beigās un III. g. s. sāk. pēc Kr.) D. 50, 17, 87: *denique post litem contestatam heredi quoque prospiceretur et heres tenetur ex omnibus causis*. Romiešu tiesībās sodu

²³. Romiešu procesā ir divas stadijas: in iure (pie pētorā) un in iudicio (pie privāta tiesneša). *Litiscontestatio* ir pēdējais moments pirmā stadijā un nozīmē strīda apliecinājumu. Wenger, *Inst. d. roem. Zivilprocessrechts*, Muenchen, 1925. S. 165—180; 181—184.

prasības kā mantojuma pasivs principā nepāriet uz mantiniekiem, bet ar litiscontestatio momentu iegūst mantojamību. Citiem vārdiem sakot, viņas kļūst mantojamas tikai tad, ja strīds ir procesuali apliecināts, vēl nomirējam dzīvam esot. To paskaidro *Ulpianus* (miris 228. g. pēc Kr.), D. 44, 7, 26: *Omnes poenales actiones post litem inchoatam et ad heredes transeunt.* Kādā citā fragmentā *Paulus*, D. 50, 17, 164 saka: *Poenalia iudicia semel accepta in heredes transmitti possunt.* Jāpiezīmē, ka *iudicium accipere* (iesākt procesa otro stadiju), var tikai pēc litiscontestatio akta. Tā tad šis moments ir vienmēr izšķirošais nemantojamu saistību pārvēršanā par mantojamām. Justiniana institūcijās (VI. g. s. pēc Kr.) Inst. IV, 12, 1 lasam: *poenales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatae, et heredibus dantur et contra heredes transeunt.* Arī *actio iniuriarum*, kas skaitas pilnīgi nemantojama prasība, tomēr pēc litiscontestatio momenta iegūst mantojamību. *Ulpianus* D. 47, 10, 28: *Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur.* Tāpat *Ulpianus* runā arī citā vietā, D. 47, 10, 13, pr.: *semel autem lite contestata hanc actionem etiam ad successores pertinere.* Tāda ir litiscontestatio loma prasību mantošanā. Šeit vērojams kāds sens, vēsturisks pamats, ko

avoti pilnīgi nepaskaidro. Mūsu laikos nav sa-
protams, kāpēc ar *litiscontestatio* momentu ne-
mantojamas saistības kļūst mantojamas. Avotos
trūkst tieša paskaidrojuma šai jautājumā, kaut
gan pietiekoši ir aprakstīta paša akta norise²⁴.
Vārds *litiscontestatio* tulkojumā nozīmē strīda ap-
liecinājumu (lis = strīds par tiesībām, prāva;
contestatio = liecinieku piesaukšana, apliecinā-
jums). Ar šo aktu nobeidzas romiešu sūdzību
procesa pirmā stadija (*in iure*), kura notika pre-
tora priekšā. Parasti zinātniskā literatūrā uzska-
ta *litiscontestatio* kā procesa *partu līgumu*,
kas pietiekoši labi atbilst arī avotiem. Šo viedokli
aizstāv *Wenger's*²⁵, *Sohm's*²⁶, *Salvatore Riccobono*²⁷
u. c. Tāds kontrakts radot procesuālu saistību

²⁴ *Festus*, de Verb. Signif. (Bruns Fontes II. p. 6):
«Contestari est, cum uterque reus dicit: tes-
tes estote.» Avotos ir norādījumi uz kādu tiesas
kontraktu starp prāvas dalībniekiem, kur domāts lai-
kam *litiscontestatio* akts. *Cicero*, de leg. III, 3: *lites con-*
tractas iudicanto; *Ulpianus*, D. 15, 1, 3, 11: *sicut in stipula-*
tione contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi. u. c.

²⁵ *Wenger*, Inst. d. roem. Zivilprocessrechts, Muen-
chen 1925. § 17, 1: Die *Litiscontestatio* ist ein formaler Par-
teienvertrag.

²⁶ *Sohm*, Institutionen S. 279: «*litis contestatio*, d. h.
mit der Formulierung des Rechtsstreits durch Parteiver-
trag, um dadurch die Grundlage fuer das *iudicium* herzu-
stellen.»

²⁷ *Salvatore Riccobono*, Die Vererblichkeit der
Strafklagen und die Fiktion der Litiskontestation nach
klassischem und Justinianischem Rechte (Z. d. Savigny-St.
f. R. g. Bd. 47) S. 116: «Uebertragung der Strafklage auf
Grund der «*conventio*» mit der Fiktion der Litiskonte-
station zugelassen hatte.»

celtās prasības vietā²⁸. Šādas litiscontestatio kontraktiskās dabas²⁹ dēļ nemantojamas prasības iegūstot mantojamību. Citiem vārdiem sakot, ar šo aktu nemantojama privattiesiska prasība kļūstot par mantojamu procesualsaistību. Šis uzskats ir doktrinā plaši atzīts, tomēr tas neizskaidro litiscontestatio akta norises vēsturisko jēgu. Interesants ir *Sinaiska* viedoklis šai jautājumā, kas izriet no viņa vispārējās mācības par seno kviritu dzīves iekārtu. Pilsoņu, kā liecinieku loma procesā nebijusi vienkārša apliecināšana tagadējā nozīmē, bet gan sena atlieka no agrākās tautas sapulces lomas. Viņi atļāvuši privātam tiesnesim sodīt vainīgo. Pirmsākumos lieta iztiesāta pašā tautas sapulcē³⁰. Iespējams, ka šai specialā atļaujā (agrāk tautas sapulce, vēlāk tikai liecinieki) ir meklējama idejiski senā vēsturiskā jēga litiscontestatio aktam, kā prasību mantojamības iestāšanās pamatam.

²⁸ Sal. arī **Gaius**, inst. III, 180: incipit autem teneri reus litis contestatione. ... ante litem contestatam dare debitorem oportere, post litem contestatam condemnari oportere.

²⁹ **Wenger**, l. c. § 17, 5: Eine weitere Folgerung ergibt sich aus der Vertragsnatur der Litiskon-
testation. Durch sie werden unvererbliche Ansprüche vererblich. Infolge der Litiskon-
testation ist der unvererbliche privatrechtliche Anspruch zu einer vererblichen Prozessobligation ge-
worden.

³⁰ **Sinaiskis**, Litis contestatio (Latv. konversāc. vārdn.).

V. Uzskats literatūrā, ka saistību prasības ir bijušas mantojamas jau romiešu tiesību pirmsākumos. Pastāv divējādas domas par to, vai prasības ir pārgājušas uz mantiniekiem jau romiešu tiesību attīstības pirmsākumos, vai šī mantojamība ir iestājusies vēlāk. Daudz ievērojami romanisti domā, ka prasību mantojamības principi, kādi paredzēti avotos laikmetā pēc Kristus, jau tādi ir bijuši arī romiešu tiesību attīstības sākumā. Citiem vārdiem sakot, arī sirmā senatnē pastāvējusi mantojamība kontraktu saistībās aktīvā un pasīvā, bet deliktu saistību pasīvs arī pirmsākumos nav pārgājis uz mantiniekiem. Raksturīgs šī virziena priekšstāvis minams *Karlowa*, kurš apgalvo, ka parādu (*Schulden*) mantojamība ir tikpat veca, cik paši parādi³¹. Ja XII. tabulu likumos minētā *actio familiae eriscundae* neparedzot parādus, tas nozīmējot tikai to, ka parādi neietilpst *familia pecuniaque* sastāvā, bet neizslēdzot viņu mantojamību. Parādi un *sacra* esot saistīti ar *familia pecuniaque*, bet neesot viņu sastāvs³². Nekad parādnieka nāve

³¹ *Karlowa*, Roemische Rechtsgeschichte II. Bd. Leipzig, 1901. S. 908. ... «wer als heres in die Einheit der familia pecuniaque eintritt, auch in die an derselben haftenden Schulden eintritt, ist meines Erachtens so alt, als es Schulden gibt.»

³² *Karlowa*, l. c. S. 907—908: Die Forderungen waren Accessorien dieses Vermoegens, Schulden und *sacra* haften auf der familia pecuniaque, waren mit ihr verbunden, aber keine Bestandteile derselben.»

neesot izbeigusi parādus. Karlowa atzīst, ka jau no seniem laikiem saistību prasības pārgājušas uz mantiniekiem kā saistītas ar familia īpatnējo izpausmi. Mantojuma atstājējs, dzīvs būdams, taisījis parādus visas ģimenes interesēs, tāpēc arī mantinieks, kas turpina agrāko mājas saimniecību, atbild neaprobežoti par nomirēja parādiem³³. Šis uzskats ir vairāk deklaratīvs, jo neizskaidro, kāpēc dažas prasības ir mantojamas, bet citas nav. Saistību mantojamību kā senu romiešu principu atzīst arī daudzi citi zinātnieki, nemaz nešauboties, ka kādreiz tas varētu būt bijis citādi. *Sohm's* vienkārši deklarē parādus par mantojamiem, izņemot deliktu prasības. Pēc viņa uzskata, tas saskan ar universālo sukcesiju, kura ir sens romiešu institūts³⁴. Līdzīgos uzskatos ir

³³ **Karlowa**, l. c. S. 842—845: «Mit dem Tode des Individuums hoeren wohl Rechte, welche nur fuer den Erblasser als Individuum bestimmt waren, auf, aber sein gesamter privater Interessenkreis, sein Hauswesen hoert nicht mit ihm auf.»

³⁴ **Sohm**, *Institutionen. Geschichte u. Syst. d. roem. Privatrechts*, S. 678—679: «die erbrechtliche Universal-sukzession... dass sie auch die Schulden uebertraegt, und zwar alle Schulden (soweit sie nicht, wie die Bussschulden aus Delikt, durch Tod des Erblassers untergehen)... Der Erbe haftet fuer die Schulden des Erblassers nicht bloss mit dem Nachlasse, sondern persoendlich mit seinem eigenen Vermoegen... wie wenn diese Schulden von ihm selber kontrahiert waeren... Damit ist das Wesen der im roemischen und nur im roemischen Recht urstaendig entwickelten erbrechtlichen Universal-sukzession ausgesprochen...»

*Czyhlarz*³⁵, *Brinz*³⁶, u. c. Visi viņi pieņem saistību mantojamību kā pastāvošu principu, nemeklējot šādas parādības pirmatnējo jēgu.

Interesanta šai sakarībā ir *Bonfante's* un *Scialoja's* mācība. Arī tie atzīst parādu mantojamību jau no pašiem romiešu tiesību pirmsākumiem³⁷, bet citādāki to izskaidro. Mantošana pastāvot vienīgi tēva varas (*patria protestas*) nesēju maiņā. Pēc šī uzskata romiešu ģimene ir politisks organisms, kas neatkarīgi no *paterfamilias* nāves turpina pastāvēt ar visu mantu un parādiem. Mantinieks kā jaunais ģimenes pārvaldes orgāns tikai uzņemas savu reprezentālo funkciju. Šeit nenotiek pāreja īstā nozīmē, bet tikai iestāšanās priekšgājēja vietā. Mantinieks ir neatka-

³⁵ *Czyhlarz*, Lehrb. d. Institutionen d. roem. R. 1924. Wien-Leipzig. S. 337.

³⁶ *Brinz*, Lehrb. d. Pandekten III. Bd. 1. Abt. 2. Aufl. Erlangen 1886 S. 29. un 203.

³⁷ *Bonfante*, Scritti giuridici varii I, 133. lp.: «Per tanto il successore, poichè non avviene che derivi il diritto dal suo predecessore e lo converta in diritto suo, ma subentra nel posto del suo predecessore, continua la carica o la missione pubblica, è naturale che sia pienamente obbligato alla pari del suo predecessore all' osservanza dei patti stretti da costui come rappresentante del corpo sociale.» *Scialoja*, Diritto ereditario romano, 53 lp.: «La spiegazione sta appunto in quel concetto della potestà del *paterfamilias* sul gruppo familiare. Questi gruppi famigliari hanno bisogno d'un certo credito ed è per soddisfare questo bisogno che essi, mettendosi a contatto con gli altri gruppi, assumono obbligazioni le quali si concentrano nel capo della famiglia, ma avendo riguardo alla vita economica della famiglia nel suo complesso, passano di capo in capo»

rīgs no agrākā paterfamilias. Viņš tikai uzņemas amatu ģimenes kompetenču robežās. Tā tad atbildība par parādiem ir iespējama, jo familia pēc paterfamilias nāves turpinās kā patstāvīga vienība. Citiem vārdiem sakot, saistības šādā veidā ir bijis iespējams mantot jau no seniem laikiem. Šis Bonfante's un Scialoja's uzskats dibinās uz romiešu familia jēdzienu, bet ar tēva varas mantošanas īpatnību atšķiras no Karlowa's viedokļa.

Uzskats par prasību mantojamību no seniem pirmsākumiem ir grūti saskaņojams ar avotiem. Nav saprotams, kāpēc pastāv tik daudz gadījumu, kad prasības nepāriet, it sevišķi dažādi izņēmumi no vispārējiem saistību mantošanas principiem paliek neizskaidroti.

VI. Uzskats literatūrā, ka saistību prasības romiešu tiesību pirmsākumos nav bijušas mantojamas. Šī virziena piekritēji atrod, ka romiešu tiesību senatnē visas saistības (prasības) kā kontraktu, tā deliktu, nav bijušas mantojamas. Personas nāve izbeigusi parādus un prasījumus, jo tiem bijis personīgs raksturs. Pēc pirmatnējā principa katram pašam jāpilda sava saistība, tāpēc mantinieks nevarējis to izdarīt nomirēja vietā. Tikai vēlāk, pārveidojoties dzīves apstākļiem, attīstījusies parādu un prasījumu mantojamība. Pazīstamais franču romanists *Girard's* raksta, ka romiešu tiesību senatnē saistības biju-

šas personiskas un nav pārgājušas uz mantiniekiem ne pasivā, ne aktivā izteiksmē. Mantnieka atbildība par nomirēja parādiem radusies vēlāk³⁸. Tāpat domā arī *Cuq*³⁹, *Saleilles*⁴⁰, *Mitteis*⁴¹, *Knief*⁴² u. c. Sevišķi *Sinaiskis* savos pētījumos romiešu tiesībās uzsver, ka pirmsākumos visas saistības bijušas personiska rakstura un izbeigušās līdz ar individa nāvi. Deliktu pir-

³⁸. Girard, Manuel élém. d. droit romain. Paris 1929. p. 945: L'héritier est ensuite tenu des dettes. Cette charge, inconnue anciennement s'il y a en une époque ou les obligations étaient des liens attachés à la personne, ne se transmettant ni activement ni passivement,...

³⁹. Cuq, Manuel des institutions juridiques des Romains. Paris 1917 p. 565: Les Romains ont admis assez vite la transmissibilité active et passive des créances.

⁴⁰ Saleilles, R. Le principe de la continuation de la personne du défunt par l'héritier en droit romain (Festschrift fuer O. Gierke, Weimar. 1917, — 1020 lp.): «L'intransmissibilité initiale de l'obligation tant active que passive, mais surtout passive, est aujourd'hui un fait acquis. Les créances furent les premières à faire brèche à ce principe d'intransmissibilité, et ce ne fut guère que vers le V-e siècle que les dettes passèrent à la charge de l'héritier.

⁴¹. Mitteis, L., Roem. Privatrecht, I. Teil, Leipzig. 1908. S. 97:...» eine bloss personliche, nicht vererbliche Haftung erzeugt hat, so kann man vielleicht eine Entwicklungsphase annehmen, in welcher bei dem Tode des Erblassers vererbliche Verpflichtungen nicht gegeben sein konnten.»

⁴². Knief, Gai institutionum comm. sec., I. Teil, Jena. 1912. S. 166: Die Forderungen und Schulden werden einmal mit dem Tode, sei es des Gläubigers, sei es des Schuldners, erloschen sein.

matnējā ideja⁴³ esot grēks (peccatum), tāpēc atbildēt nevar cits, kā tikai delikvents pats. Šī atbildība pastāvot soda izciešanā, bet ne zaudējumu atlīdzībā. Arī kontraktu saistības⁴⁴ bijušas personīga rakstura, jo senatnē vajadzējis viņas slēgt sakrāli svinīgā formā, tāpēc jāatbild bijis tikai tai personai, kura svinīgi apsolijusies jeb zvērējusi. Tādos apstākļos nekāda sukcesija nav iespējama.

Vēršot skatu atpakaļ un atceroties analīzi avotu tekstos, ir pamats simpatizēt vairāk uzskatam par pirmatnējo saistību pilnīgu nemantojamību. Uz to norāda raksturīgā īpatnība, ka mantojot nepāriet pati saistības tiesība (ius), bet tikai viņas procesualā realizēšanas iespēja (actio). Tā tad saistību tiesība formāli neatraisa no tiem kontrahentiem, starp kuriem tā nodibināta. Acīm redzot, šī personiskā rakstura dēļ, saistības prin-

⁴³ Sinaïski, Problèmes du droit romain au point de vue du droit quiritaire. Riga, 1936. § 46, p. 135—157: «Pour constater l'idée du délit comme acte illicite il faut nous noter que le délit est peccatum: obligamur, dit Modestin (D. X L IV, 7, 52 pr.)... aut ex peccato. Cette idée se conforme bien avec le droit quiritaire théocratique... C'est à cause de cela que le délit est pénal. Sa conséquence est donc de punir le violent, le délinquant et non pas d'indemniser la victime.

⁴⁴ Sinaïski, l. c. § 12, p. 42—45: ... comme acte de promesse solennelle ou de serment il est nécessairement personnel; sa cession, de même sa succession, comme acte personnel est impossible... La nature juridique de la stipulation (sponsio) comme status, est sacrée (serment, la parole solennelle); c'est un acte formel, personnel.

cipā nav kļuvušas mantojamas pat visā romiešu tiesību attīstības laikā, kaut gan vēlāk procesuālā ziņā (prasības) bija iespējams realizēt arī mantiniekiem. No šī viedokļa kļūst saprotams Gaiusa aizrādījums, ka kādreiz (*aliquando*) kontraktu saistību prasības nav mantotas ne aktīvā, ne pasīvā izteiksmē (*neque heredi neque in heredem competit*)⁴⁵. Zīmīgi, ka saistības ar krasāku personisko izpausmi ir palikušas arī procesuālā ziņā nemantojamas samērā vēlā attīstības laikā. Piemēram, divas verbalkontraktu formas (*sponsio, fidepromissio*)⁴⁶ bija ilgi kā izņēmums no vispārīgās kontraktisko prasību mantojamības; tikai imperatora Justiniana laikā arī tās pasludināja par mantojamām⁴⁷. Tāpat apvainojums (*iniuria*)⁴⁸, kas ir abpusēji stingri personisks, nepielaiž prasību pāreju ne tikai pasīvā, bet arī aktīvā izteiksmē. Vispār saistību prasību mantošanā ir vērojama pakāpeniska attīstība.

VII. Kopsavilkums. Tā tad romiešu tiesībās pašas saistības formāli nav mantojamas viņu stingri personiskā rakstura dēļ. Ar laiku šī formalitāte tiek apieta tādējādi, ka atļauj mantot minēto saistību prasības. Pati saistība (*obligatio*) paliek joprojām starp vecajiem

⁴⁵ Gaius, inst. IV, 113 (sākums).

⁴⁶ Gaius, inst. IV, 115 (beigas).

⁴⁷ C. 8, 57, 15, pr.

⁴⁸ Gaius, inst., IV, 112; I. 4. 12, 1.

kontrahentiem, bet viņas prasība (actio) pāriet uz mantiniekiem vai nu aktivā, vai pasīvā izteiksmē. Vēlākās romiešu tiesībās šai prasību mantošanā varam konstatēt noteiktus principus. Deliktu saistību prasības aktivā izteiksmē pāriet, bet pasīvā nepāriet. Kontraktu saistību prasības pāriet aktivā un arī pasīvā izteiksmē. Raksturīgi, ka pēc liti-contestatio akta (strīda apliecinājuma) procesā visas saistību prasības kļūst mantojamas.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309069611

(-10)

18 APR. 1940